

Ірына Шматкова

*Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт
Мінск*

Дом як Радзіма ў лірыцы беларускіх паэтэс другой паловы ХХ стагоддзя

Дом як Радзіма – гэта агульны і тыповы прасторавы вобраз (топас) як у беларускай літаратуры ўвогуле, так і ў беларускай жаночай лірыцы другой паловы ХХ стагоддзя ў прыватнасці. Творчасць беларускіх паэтэс грунтуецца на нацыянальных фальклорных і літаратурных традыцыях, дзе дом – сакральнае месца, якое ўвасабляе адзінства сям’і і роду, малой радзімы і ўсяго Сусвету. Разам з тым, праз усведамленне топасу дому паэтэсы выявілі свой светапогляд, асабістую шкалу жыццёвых каштоўнасцяў. Лірычныя гераіні твораў беларускіх паэтэс праходзяць праз складаны шлях асэнсавання паняцця дому ва ўсіх яго шматлікіх сэнсах. Асаблівую цікавасць выклікае інтэрпрэтацыя топасу дому ў творчасці выбітных прадстаўніц жаночай плеяды другой паловы ХХ стагоддзя Яўгеніі Янішчыц, Ніны Мацяш і Раісы Баравіковай як ураджэнкі асобнага рэгіёна Беларусі – Палесся.

Дом у ментальнай свядомасці беларусаў – гэта сваё, роднае, радзімае, тое, што супрацьстаіць чужому. Для жаночай творчасці ўсё, што звязана з родам – вызначальнае. Беларускі літаратуразнаўца Генадзь Праневіч адзначае:

Раджайны жанокі пачатак, прыроднае прадвызначэнне жанчыны як маці-парадзіхі, прадаўжальніцы роду, удзельніцы і галоўнай культавай постаці сакральнага акта тварэння Родам чалавека і народу маюць самае непасрэднае дачыненне да ўзнікнення і функцыянавання ў народнай самасвядомасці і духоўнай культуры нацыі паняцця “радзіма”, якое належыць да скразнога асноватворнага топасу ў літаратуры любога народа¹.

¹ *Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф.*, Мазыр 2007, с. 28.

Калі паглыбіцца ў этымалогію гэтага слова, то ўбачым, што яно складаецца з дзвюх частак: *Род* (тварэц, бог Святла і ўсяго Сусвету ва ўсходніх славян) + *ма* (у санскр. *Маці*), *парадзіха* – тая, што нараджае, дае жыццё, з’яўляецца працягам Рода-творцы. У далейшым гэта паняцце трывала замацоўваецца за месцам, дзе адбываецца акт *Боскага тварэння, з’яўленне чалавека на свет*².

Радзіма – гэта ў першую чаргу той куток, дзе чалавек нарадзіўся. Для Я. Янішчыц – гэта вёска Рудка Пінскага раёна Брэсцкай вобласці (якая пазней злілася з вёскай Велясніцы). Паэтэса неаднаразова прызнаецца ў любові да роднай вёскі: *Люблю ліпнёвы грыбасей, / І ціш палёў, і водар мяты / За тое, / што няма радней / Тае мясціны, дзе ўзышла ты*³. Яна ідэалізуе вобразы *мілья роднага краю* (Я. Колас)⁴, шчодро выкарыстоўваючы разнастайныя паэтычныя тропы: *Там лістапады выпалі, / Там выплылі плыты / І зоры воду выпілі / З азёраў залатых*⁵; на роднай зямлі ўсё, нават сонца “найвышэйшай пробы”: *Жыву сярод глухіх балот. / Пад сонцам найвышэйшай пробы (...)* *Тут самы лёгкі ў свеце сон. / Для кожнай хаты – па бярозцы. / І камарыны звон чуцён / Аж у другой, суседняй, вёсцы*⁶; *Хапае на Палессі / І сонца, і вады. / І што ні двор – то песня, / Што вёска – то сады*⁷; *Тут белья бусліхі / І мудрыя лясы*⁸; *Тут чараты, і гаць, / І гай – навідавоку*⁹ і інш. Паказальным з’яўляецца актыўнае выкарыстанне паэтэсай указальных займеннікаў *там, тут*, якія канкрэтызуюць месцазнаходжанне родных сэрцу мясцін у сусветнай прасторы. Дом як Радзіма ў лірыцы Я. Янішчыц мае полісемантычнае ўсведамленне і як роднай зямлі, і як радзімай хаты: *Дай ласкавую руку... / Старана мая азёрная, / Хата светлая, прасторная. / Двор у белым вішняку*¹⁰. Як бачна, паняцце Радзімы раскрываецца ў паэтэсы, у першую чаргу, праз пейзажныя вобразы палей, лясоў, гаёў, садоў, азёр, балот, дажджу, буслоў і інш., якія валодаюць не толькі зрокавымі абрысамі, але і маюць свой пах і гук, рамантызуюць найбольш тыповыя, што ста-

² *Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету*, с. 28.

³ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы*, Мінск 2008, с. 32.

⁴ Якуб Колас, *Збор твораў*. У 20 т., т. 1, *Вершы, 1980–1910*, Мінск 2007, с. 224.

⁵ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любові...*, с. 27.

⁶ Тамсама, с. 38.

⁷ Тамсама, с. 23.

⁸ Тамсама, с. 23.

⁹ Тамсама, с. 47.

¹⁰ Тамсама, с. 162.

ла этнасiвалам роднага краю. Малая Радзіма Я. Янішчыц рэпрэзентуецца разнастайнымі ў прасторавых адносінах номенамі: *тата, двор, вёска, мясціна, старана, край*. Адметным становіцца тое, што ў паэтэсы да гэтага пераліку далучаецца канкрэтная назва рэгіёна – Палессе.

Вытокі паэзіі Н. Мацяш таксама знаходзяцца ў яе роднай вёсцы Нівы Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Але хутка паблізу вёскі вырас горад Белаазёрск. Вершам “Белаазёрск” Н. Мацяш пачынае свой першы лірычны зборнік “Агонь” (1970). Верш напісаны ў 1963 годзе зусім яшчэ маладой паэтэсай і перадае пачуццё гонару за сваю малую Радзіму, якая, як і ў Я. Янішчыц, атрымлівае рэгіянальную назву – роднае Палессе¹¹. Яна ганарыцца за яго “росквіт”, за новабудоўлі, яе радуе *Адбітак зыркi ўсіх агнёў Палесся!..* Родны горад для Н. Мацяш – гэта ўсё: жыццё, мара, *сон залаты*, надзея на светлае будучае і нават *яшчэ не складзеная песня*¹², а калі песня ўжо існуе, то пра самых прыгожых *дзяўчын Палесся*¹³. Пазней паэтэса пераасэнсуе змены, якія адбыліся з роднымі мясцінамі, ёй адкрыецца праўда пра асушэнне палескіх балот, і ў яе вершах пра малую радзіму загучаць і сумныя матывы, з’явіцца вобраз страчанага дому:

Даўно я дома не была
І вось разгубленай бусліхай
Шукаю роднага сяла,
Слядоў свайго маленства ціхага.
Бываюць хвілі: ні маўчаць
І не крычаць не маеш сілы...
Калі ўсё сэрца – у вачах,
А за спіною чуеш крылы¹⁴.

У вершы “Візітоўка” Н. Мацяш услаўляе ўсё, што выклікае яе гонар за Белаазёрск, ёй *ёсць чым ганарыцца, / Ёсць чым жыць, / І што апець, / І што яшчэ стварыць!*¹⁵. Паэзія Н. Мацяш на патрыятычную тэму – замілаванне прыгожымі вобразамі роднага краю, цесна спалучаная з пачуццём гонару за сваю Радзіму. Адметнасцю выяўлення вобразу малой Радзімы ў паэзіі Н. Мацяш стала асэнсаванне яе месца ў свеце,

¹¹ І. Шматкова, *Наталіца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай*, Мінск 2011, с. 26.

¹² Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992)*, Мінск 1993, с. 21.

¹³ Тамсама, с. 29.

¹⁴ Н. Мацяш, *Агонь*, Мінск 1970, с. 7.

¹⁵ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязоў*, с. 20.

суаднясенне лакальнага топасу дом-вёска(горад)-Палессе з больш шырокай прасторай дом-Беларусь-Еўропа-Сусвет: *Вясёлыя гаі твае бярозавыя / Нітуюцца з барамі ды з дубровамі, / Каб з травамі, імхамі, чаратамі / Няўзнак на ўвесь зеленасвет Еўропы важыць*¹⁶. Нацыянальны пейзаж Бацькаўшчыны – самабытны і ўнікальны. Гэты свет месціцца ў сэрцы паэтэсы, ён любы і бясконца дарагі.

Радзіма Р. Баравіковай – вёска Пешкі Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Яна паўстае ў творах Р. Баравіковай праз успаміны, якія агортваюць аўтара пры наведванні родных мясцін:

З лета стог, абкладзены кляёнкай,
На штыкетах – жоўтыя глякі...
Недзе мама бразгае даёнкай,
недзе тата носіць смалякі...
Там заўжды здаецца ўсё нязменным, –
дворыкі, прыязнасць і давер,
а за хмару дзень ляціць праменны
і сухое лісце – за каўнер¹⁷

*Прыеду я ў той куток зялёны, / аддам паклон сунічнай старане, / дзе на сядзібах маладыя клёны / шумяць аб нечым дарагім і мне*¹⁸, *Якой адлегласцю адалены, / якой імжакаю затканы / мае палескія праталіны, / мае сунічныя паляны?*¹⁹. Як бачна, выбітным вобразам-сімвалам родных мясцін паэтэсы сталі суніцы. Увогуле, у вобразнай сістэме паэтызацыі радзімы Р. Баравіковай менш ідэалізацыі, чым, скажам, у Я. Янішчыц. Тут усё проста, фатаграфічна дакладна і каштоўна толькі праз настальгічныя пачуцці лірычнай гераіні. Адметная сама назва верша, прысвечанага радзіме, – “Там...”: ужыванне няпэўнага займенніка са шматкроп’ем адразу настройвае на роздумны лад. Паэтэса нават выказвае шкадаванне, што не так шмат вершаў яна прысвяціла сваёй “малой радзіме”: *Я пра гэта мала так пісала – / ўся любоў засталася ў душы*²⁰. Р. Баравікова пазней пераехала ў сталіцу, ужо яе яна называе “горад мой”, ёй прысвячае свае вершы (“Світанне ў парку імя Янкі Купалы”, “Серабранка” і інш.), але ведае, што *адразу па абліччы / заўжды пазнаю земляка*²¹. Родная вёска, ха-

¹⁶ Тамсама, с. 18.

¹⁷ Р. Баравікова, *Сад на капялюшыку каханай: лірыка*, Мінск 1997, с. 198.

¹⁸ Тамсама, с. 201.

¹⁹ Р. Баравікова, *Дрэва для райскай птушкі: лірыка*, Мінск 2007, с. 78.

²⁰ Р. Баравікова, *Сад на капялюшыку каханай*, с. 198.

²¹ Р. Баравікова, *Дрэва для райскай птушкі*, с. 78.

та, дзе нарадзілася паэтэса, сталі для яе сімвалам маленства, “малога свету”, духоўнага мікракосмасу, а пазней – сімвалам страты:

Мне сёння прыснілася хата...
 У ёй мы калісьці жылі (...)
 Малою на ўзмежачак росны
 спяшалася слаць палатно.
 За вокнамі стукалі колы,
 зарой палаў далягляд,
 і плакала я, бо ніколі
 туды не вярнуся назад²².

Родныя мясціны для Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Р. Баравіковай – гэта не проста іх вёскі, а ўсё Палессе; паняцце радзімы ў іх творчасці ўтрымлівае выразную рэгіянальную прыкмету, якая выяўляецца як у апяванні палескага краю з усімі яго багаццямі, клопатам пра яе будучыню, так і ў непасрэдным уплыве палескага моўнага каларыту на мелодыку, музычны лад вершаў паэтэс (*Старана мая былінная, / Песня матчына. Радно. (...) Старана мая харошая, / Варажэі, сваці...* (Я. Янішчыц)²³; *Усе твае песні аддам Беларусі! / Я толькі дабаўлю да іх твае словы, / Што сёння лунаюць над краем вясновым...* (Н. Мацяш)²⁴).

Топас дому як Радзімы ў беларускай жаночай паэзіі побач са значэннем *малая радзіма, хата* мае не менш важнае семантычнае поле – дом-Радзіма-сям’я. Сям’я пачынаецца з маці. Любоў да роднай маці і любоў да Радзімы-маці з’яўляюцца суадноснымі і ідэнтычнымі пачуццямі. Дзякуючы маці даруецца магчымасць адчуць сябе ў гэтым свеце, усвядоміць сувязь з роднай зямлёй. Я. Янішчыц напісала цэлы шэраг вершаў, прысвечаных маці (“Мама”, “Ля ложка хвораі маці”, “Маці падрэзала косы” і інш.). Вобраз маці, як і вобраз Радзімы, светлы: *Світаць мне будзе з-пад рукі / Пагляд матулі шчыры*²⁵, і святы: *Ты, мама, да канца / Пакорліва-святая...*²⁶. Калі маці Я. Янішчыц захварэла – у дачкі баліць усё: *Так мне рукі твае не балелі ніколі (...), Так ніколі тваё не шчымила мне сэрца (...), Так ніколі твая не балела мне доля (...), Так ніколі, як сёння, / Тваё / Не балела мне слова*²⁷. Анафа-

²² Р. Баравікова, *Дрэва для райскай птушкі*, с. 15.

²³ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любові...*, с. 162.

²⁴ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, Мінск: Маст. літ., 1993, с. 29.

²⁵ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любові...*, с. 141.

²⁶ Тамсама, с. 309.

²⁷ Тамсама, с. 21.

рычны паўтор узмацняльнай часціцы “так” праз увесь верш нагадвае ўсхваляванае сэрцабіццё. Навідавоку еднасць маці з дачкой, прычым як духоўная, так і цялесная. Мама стала для паэтэсы настаўнікам, самым лепшым: *Ты вучыла мяне сеяць жыта і лён / І цярплінасці вечнай – уголас не плакаць*²⁸, – і самым строгім: *А вершы баюся чытаць, / каб мяне / На глухой не злавіла ноце / Мама мая – паэтэса*²⁹.

Верш “Рукі маці” Н. Мацяш успрымаецца як гімн маці, услаўленне яе вобразу. Паэтэса шчасліва адчувае сябе на роднай зямлі, *Як рупна сонца / З паўдня прыпякае, / Нада мной узнятае / Матчынымі рукамі*³⁰. Вобраз магутнай маці надзяляецца жыццятворчай сілай. Маці стала для паэтэсы правадніком з духоўнага мікракосмасу (камафортнай прасторы, роднага дому, дзе чалавек адчувае сябе абароненым) у макракосмас-сусвет: *На крокі твае, / Як на песню, / Галаву ўзнямаю. / Пакуль іх чую, / Мне жыць не страшна, / Мама*³¹.

Родны дом, радзіма, сям’я – прастора ідэальная, пачатак чалавечага лёсу. І калі чалавек у жыцці страчвае апору – дапамагчы можа вяртанне да сваіх вытокаў, туды, адкуль ты выйшаў у вялікі свет. У вершы Н. Мацяш “Берагіня” вобраз маці выяўляецца і як надзейная абрысная постаць, бераг, да якога можна прыкнунць, і як абярэг-ахова для дачкі, якую *жыццё стаміла*, яна прыходзіць да яе ў сне: *Страху няма ў на волас. / Дотык рукі, мамін голас: / – Ступай у мае сляды*³².

Родны дом, хата, сям’я (хатнія) у паэзіі Н. Мацяш – вобразы сакральныя, анталогічныя, апірышча ўсяго жыцця. У вершы “Трымайся!”, прысвечанаму брату Міколу, усё, што звязана з вобразам хаты, прыходзіць яму на дапамогу ў цяжкую хвіліну: *Але хата, ды хатнія, ды ўсё, што пры хаце, / гукаюць: / – Трымайся!*³³. Асабліва кранальным падаецца аднакарэнная назва членаў сям’і, родных – *хатнія; усе, што пры хаце*.

Тон вершаў Р. Баравіковай пра маці, такі ж як і ў яе вершах пра Радзіму, спакойны, спішаны, задумены: *Як ціха яблыні шумяць / у нашым садзе, / давай жа, мама, ля акна / з табой прысядзем*³⁴, *Хочац-*

²⁸ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любві...*, с. 59.

²⁹ Тамсама, с. 69.

³⁰ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 89.

³¹ Н. Мацяш, *Выбраныя творы*, Мінск 2015, с. 90.

³² Н. Мацяш, *У прыгарычча ветру*, Мінск 2009, с. 18.

³³ Тамсама, с. 32.

³⁴ Р. Баравікова, *Дрэва для райскай птушкі*, с. 61.

ца ціхай спагады, / чуецца мамін уздых, – бы расцвілі пад паглядам / кроны садоў маладых³⁵. З прыведзеных цытат можна зрабіць выснову пра спалучанасць у творчасці паэтэсы вобразаў маці і сада, пра сувязь асабістай прасторы з бясконцай прасторай Свету (Дом – маці – сад – райскі сад – Божы свет). Увогуле, сад – адзін з улюблёных вобразаў Р. Баравіковай.

У творчасці беларускіх паэтэс значнае месца займае вобраз бацькі. У вершах Я. Янішчыц (“Бацькава музыка”, “Бацькавы дровы” і інш.) вобраз роднага чалавека святы: *Застыне промня боскі дух / На тваім рукаве*³⁶. Бацька – аснова хатняга ўкладу, заклад хатняга ачага: *...Сем кастроў нарыхтаваных дроў – / Ты й дасюль цяпло нясеш у хату*³⁷, калі бацькі не стала – *Цішэй у доме з той пары, / Журбы не наталіць*³⁸.

Бацька Н. Мацяш – звычайны вясковец, які ўсё жыццё працаваў на зямлі, і ад яе ўзяў ён векавечную мудрасць. Менавіта бацька навучыў Н. Мацяш быць стрыманай у пачуццях:

Тата родны...
 Мне б прыпасці к табе, –
 Ды няма ў нас такой завядзёнкі...
 Ты й мяне прывучыў
 Быць скупаю ў пачуццях услых.
 Асцярожна выношу з пакоя
 Любві сваёй дзёрзкасць,
 Каб нічым не абразіць
 Дум падгледжаных горкіх тваіх³⁹.

Таму, магчыма, у паэзіі Н. Мацяш не так шмат гучных зваротаў-прызнанняў у любові да Радзімы. Не, пачуццё ў яе не меншае, чым у іншых паэтэс, проста Н. Мацяш выяўляе яго з ціхай прачулай інтанацыяй.

У больш познім вершы Н. Мацяш “З думкай пра бацьку”, успамінаючы яго “апошні дзень зямны”, зліліся ў адзіную повязь амаль усе значэнні топасу дому як Радзімы – *дом, старана, лёс, крыж, дзяржава, народ*:

³⁵ Тамсама, с. 164.

³⁶ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любові...*, с. 156.

³⁷ Тамсама, с. 157.

³⁸ Тамсама, с. 156.

³⁹ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 24.

Бы ў родным доме, ў наўскай старане
 Зноў папрыгадваем з Табой радзіну,
 Паўглядаемся ў лёс, у крыж Радзімы,
 Бы ў родным доме – ў наўскай старане⁴⁰.

У вершы Н. Мацяш зноў паўстае матыў страчанага дому, які пераходзіць у прастору вышэйшай метафізічнай рэальнасці – паэтэса акальцоўвае штраф двойным параўнаннем з родным домам *наўскай* стараны (лексема “наўская” паходзіць ад старажытнаславянскага “наўе”, што азначае *дух намерлага на працягу першага года памінання*; так часта называлі чацвер на Вялікодным тыдні – Наўскі чацвер, Наўскі вялікдзень⁴¹).

Бацькі і Бацькаўшчына – словы аднакарэнныя, роднасныя. Гэтая духоўная еднасць выявілася ў Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, Цёткі, М. Танка і многіх іншых паэтаў. Топас дому як Радзімы, Бацькаўшчыны ўвасабляецца, нават матэрыялізуецца праз вобразы бацькоў, ды і не толькі. Бацькі, дзяды і, увогуле, продкі – аснова пачуцця любові да Радзімы, таму што яны нашы жыццёвыя і духоўныя карані. А страціўшы карані, мы, як тое дрэва, загінем, пазбавімся апоры, сувязі з зямлёй, дзякуючы якой жывём. Бо апора гэтая – маральны стрыжань асобы, якая прытрымліваецца традыцый сваіх папярэднікаў. Н. Мацяш у вершы “Візітоўка” з гонарам прыгадвае і пералічвае прозвішчы сваіх аднавяскоўцаў:

Ў мелі пастаяць
 За гонар свой, за песеннае заўтра твае дзеці –
 Твае Альшэўскія ды Кутнікі, Груцькі,
 Вячоркі, Руцічы, Хвядчэні,
 Барушкі, Коласы ды Салаўі,
 Іх мноства, нескаронных...⁴².

Як бачна, паняцце Радзімы ў творчасці беларускіх паэтэс уключае яшчэ адзін важны складнік – народ, людзі. Радзіма – гэта найперш людзі, што тут нарадзіліся, жывуць і называюць сябе грамадзянамі пэўнай дзяржавы. Людзі, якія насяляюць краіну і ўсведамляюць сябе народам, з’яўляюцца найвялікшай каштоўнасцю. Творчасць беларускіх паэтэс у гэтым сэнсе працягвае найлепшыя гуманістычныя традыцыі. Я. Янішчыц у адным са сваіх інтэрв’ю з любоўю згадвае пра

⁴⁰ Н. Мацяш, *У прыгарычах ветру*, с. 17.

⁴¹ А. Катовіч, Я. Крук, “Звязда” 2011, 14 красавіка.

⁴² Н. Мацяш, *У прыгарычах ветру*, с. 19–20.

землякоў, дзякуе ім за наталенне паэтычным словам, за тое, што яны надзялілі яе сваім *светапоглядам палешукоў (дарэчы, цалкам міфалагічным)*⁴³: *гэтыя самыя розныя і непадобныя людзі і перад вачамі і мысленна стаялі перада мной. І кожны не толькі сваёй постацюю, сваім абліччам, але перш за ўсё сваім голасам, інтанацыяй, песняй падказваў словы, думкі, пачуцці*⁴⁴. Паэтэса шле ім паэтычнае прывітанне ў вершы “Добры вечар, землякі!”:

...Добры вечар, землякі!
 Добры вечар, зелена!
 Тут пазвоньваюць вякі,
 Нібы мак даспелены.
 Паўнагрудая кума
 Празвініць абцасамі (...)
 З вамі разам, землякі,
 І ў зямлі не боязна!⁴⁵, –

аўтарка запрашае чытача наведаць яе родныя мясціны: *Прыедзь у край мой ціхі, / Тут продкаў галасы...*⁴⁶.

У творчасці беларускіх паэтэс канцэпцыя Радзімы ўключае і такую духоўную каштоўнасць, як любоў да роднай мовы. Для Я. Янішчыц асабліва каштоўная беларуская мова ў родным ёй палескім дыялекце: *Ўліваецца, нібы ручай, у мову / Палескі нетаропкі гаварок*⁴⁷. І калі паэтэса знаходзіцца ўдалечыні ад родных мясцін, просіць пры магчымасці прывезці самых дарагіх гасцінцаў: *Прывязі – прашу – / Шытшыны мне і мяты, / Гаварок палескі наш негаваркі*⁴⁸.

Р. Баравікова не ўяўляе свайго жыцця без роднай мовы: *...са слова пачалася мова, / а што я, людзі, без яе?*⁴⁹. Паэтэса складае адметны па сваёй гукавай арганізацыі верш-спеў беларускай мове, у ім пры дапамозе гукапісу акцэнтуюцца ўвага на эўфанічных асаблівасцях мовы – першая страфа прысвечана гукам [дж] і [дз], другая – [ц]:

⁴³ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету, с. 120.

⁴⁴ Я. Янішчыц, “...Мой лёс, мой боль – мая паэзія”, “Беларуская мова і літаратура ў школе” 1988, № 3, с. 70.

⁴⁵ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любві...*, с. 200.

⁴⁶ Тамсама, с. 23.

⁴⁷ Тамсама, с. 7.

⁴⁸ Тамсама, с. 52.

⁴⁹ Р. Баравікова, *Дрэва для райскай птушкі*, с. 63.

*Заўваж, дрыжыць рука ў тваёй руцэ, / цень ад вярбы на цёплым па-
рапече, – / і ў гэтых сказах лёгенькія “ц”, / нібы званочкі ў нашым
першым леце*⁵⁰.

У Н. Мацяш матыў роднай мовы ўвасоблены ў вершы “Памяці Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага”, у якім паэтэса згадвае лёс выдатнага беларускага мовазнаўцы, пісьменніка як прыклад высокага служэння Бацькаўшчыне. Ён імкнуўся, *Каб выпявала, як зара, пара, // Калі на мову сэрца і служэння // Высока зашугае ўспалымненне...*⁵¹.

Герой і Айчына-Беларусь – гэтая ўзаемасувязь як вызначальная характарызуе змест твораў Н. Мацяш пра А. Філіповіча, К. Лышчынскага, К. Каліноўскага, П. Багрыма. Паэтэса выказвае свае пачуцці да роднай зямлі: *Шчэ соладка пры згадцы: край бацькоўскі...*⁵², каб толькі калі-небудзь не настаў час, *калі І песні ж беларускай не спяеш, / І хто такі – не ўспомніш – Каліноўскі...*⁵³. У гэтых радках адчуваецца трывога за будучыню народа.

Лірычная гераіна аднаго з ранніх вершаў Н. Мацяш “Адпомста” за найвышэйшае шчасце лічыць прыналежнасць да Беларусі. Радкі гэтага верша прасякнуты гонарам за сваю краіну: *Жыву на Беларусі. / Беларуска. / Кажаю беларуса. – / Вось ён, мой / Найдасканальны свет*⁵⁴. Беларуская паэтэса выконвае пачэсную місію – абуджаць патрыятычныя пачуцці суайчыннікаў, напамінаць ім: *Vita brevis. Patria aeternis* (Жыццё кароткае. Радзіма вечная)⁵⁵. Гэтыя радкі ляглі ў назву аднаго з вершаў Н. Мацяш.

Для Я. Янішчыц Айчына стала вытокаам паэзіі, крыніцай наталення: *З трох крыніц я вады паспытала – / Наталіла адна Беларусь*⁵⁶; любоў Я. Янішчыц ад любові да роднай вёскі разгарнулася ў любоў да ўсёй Бацькаўшчыны: *Я вас люблю, лясы і сенажаць, / Старая вёска, новая сталіца (...)* *Я вас люблю, айчынныя шляхі, / Я помню вас, забытыя магільі*⁵⁷. Радзіма ў паэтэсы, з аднаго боку, належыць ёй, увасабляючы яе духоўны свет, з другога боку, Радзіма звязвае яе са знешнім

⁵⁰ Тамсама, с. 213.

⁵¹ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 234.

⁵² Тамсама, с. 185.

⁵³ Тамсама, с. 185.

⁵⁴ Тамсама, с. 201.

⁵⁵ Тамсама, с. 238.

⁵⁶ Я. Янішчыц, *Пачынаецца ўсё з любові...*, с. 142.

⁵⁷ Тамсама, с. 123.

светам, нібы вяртаючы ў прасторы іншабыцця, далучаюцца вобразы шляхоў і магіл.

Н. Мацяш, пасля таго, як наведала Башкірыю, параўнала сумную башкірскую песню з роднай *бярозай ніцай* (верш “І ты – Радзіма”). Паэтэса ўсведамляе шчасце жыць на роднай зямлі і моліць Бога, каб знайсці тут, а не на чужыне, свой “прытул апошні”: *Родны дол абдымкі расхіне, / І ступлю я ў роступ Вечнай Браны / З краскай той, што мама рвала мне, / З тою песняй, што яна спявала*. Памерці на Радзіме – гэта значыць навечна паяднацца з роднай зямлёй. Архетып Радзімы ў прасторава-часавых каардынатах выступае як асноваўтваральны і вызначальны.

Такім чынам, топас дом як Радзіма арганізуе мастацкую прастору, складае аснову духоўнага свету ў творчасці беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя – Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Р. Баравіковай. Тыпалагічнае падабенства лірыкі разглядаемых аўтарак ва ўвасабленні вобраза Радзімы – у паэтызацыі і ідэалізацыі. Як паказвае аналіз, сэнсавыя напаўненне топасу ў іх вершаваных творах разнастайнае: хата, сям’я (маці і бацька), вёска, прырода, Палессе, мова, народ, Беларусь, Сусвет. На працягу творчага сталення лірычныя герані праходзяць складаны шлях пашырэння яго сэнсавых межаў: ад страты дома ў рэальна-гістарычнай прасторы да яго вяртання ў каардынатах іншабыцця. Паняцце радзімы ў іх лірыцы мае выразную рэгіянальную прыкмету, якая вызначаецца сцвярджаннем зродненасці паэтэс з Палессем як адметным культурна-этнаграфічным ландшафтам Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

- Баравікова Р., *Дрэва для райскай птушкі: лірыка*, Мінск 2007.
- Баравікова Р., *Сад на капялюшыку казанай: лірыка*, Мінск 1997.
- Катовіч А., Крук Я., “Звезда” 2011, 14 красавіка.
- Колас Якуб., *Збор твораў. У 20 т., т. 1, Вершы, 1980–1910*, Мінск 2007.
- Мацяш Н., *Агонь*, Мінск 1970.
- Мацяш Н., *Выбраныя творы*, Мінск 2015.
- Мацяш Н., *Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992)*, Мінск 1993.
- Мацяш Н., *У прыгарішчах ветру: вершы, пераклады, эсэ*, Мінск 2009.
- Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навуц.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г.*, Мазыр 2007.

Шматкова І., *Наталіца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось*, Мінск 2011.

Янішчыц Я., "...*Мой лёс, мой боль – мая паэзія*", "Беларуская мова і літаратура ў школе" 1988, № 3.

Янішчыц Я., *Пачынаецца ўсё з любві...: вершы, паэмы*, Мінск 2008.

STRESZCZENIE

DOM JAKO OJCZYZNA W LIRYCE BIAŁORUSKICH POETEK DRUGIEJ POŁOWY XX WIEKU

W artykule omówiono topos domu jako ojczyzny w twórczości najwybitniejszych przedstawicielek literaturze białoruskiej drugiej połowy XX wieku, a w szczególności Eugenii Janiszczyc, Niny Matiasz i Raisy Barawikowej, urodzonych na Polesiu. Omówiono wartości duchowe toposu. Na podstawie liryki poetek dokonano analizy porównawczej identyfikowania toposu w kobiecym modelu świata.

Słowa kluczowe: topos domu, ojczyzna, poezja kobieca, chata, rodzina, Polesie, Białoruś, wszechświat.

SUMMARY

HOME AS FATHERLAND IN THE LYRICS OF THE BELARUSIAN POETESSES IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The article deals with the identification of the topos of home as fatherland in the works of outstanding Belarusian women poets in the second half of the 20th century such as Eugenia Yanishchits, Nina Matyas and Raisa Borovikova, who are natives of a separate region of Belarus – Polesie. Semantic content of the topos has been discussed and comparative analysis of its identification in women model of the world based on their lyrics has been made.

Key words: topos of home, fatherland, women poets, house, family, Polesie, Belarus, universe.